Les famílies a Espanya: com fer realitat les expectatives al segle XXI?

Diederik Boertien

Un grup de persones d'edats diverses esperen el transport públic al petit nucli d'El Rocío, situat al municipi d'Almonte, Huelva, l'any 2015. Fotografia: Clemente Bernad

Com han canviat les famílies aquestes últimes dècades a Espanya? Recentment, totes les dades del cens del 2021 s'han posat a disposició dels investigadors, cosa que permet oferir una imatge actualitzada de com són les famílies a l'Espanya actual. Aquest article pretén donar una visió general de les darreres tendències en l'àmbit de les parelles i a l'hora de tenir fills, i analitzar fins a quin punt aquestes tendències s'ajusten o no a les preferències de la gent. Trobar parella i tenir fills són objectius importants per a gran part de la població; en quina mesura les persones són capaces d'assolir-los és una qüestió que ha de preocupar qualsevol societat.

Aparellar-se: més tard i amb menys freqüència?

Podem fer-nos una idea acurada dels canvis recents en la vida familiar si comparem la darrera sèrie del cens del 2021 [1] amb el cens del 1991. Per exemple, la figura 1 mostra com ha canviat al llarg del temps el percentatge de persones de 30 a 34 anys que viuen en parella a Espanya (afegint-hi també altres censos i enquestes de llars per als anys intermedis). Veiem que, l'any 1991, el 75 % de les persones de 30 a 34 anys vivien en parella. Tres dècades més tard, aquest percentatge havia baixat al 53 %.

Càlculs addicionals indiquen que aquesta tendència és més baixa a edats més avançades. Per exemple, el 2021 el 71 % de les persones de 40 a 44 anys vivien en parella, enfront del 85 % el 1991. Per tant, les tendències reflecteixen en certa manera canvis en els tempos: la gent s'aparella més tard que abans. Això no és cap novetat, però les xifres de la figura 1 mostren que aquesta tendència sembla continuar gradualment, fins i tot després dels grans canvis que es van produir a la dècada del 1990. El fet d'aparellar-se tard no és en si mateix cap problema si reflecteix les preferències de la gent. No obstant això, com veurem més endavant, no tenir parella sí que sembla una de les raons per les quals la gent no té el nombre de fills que voldria. [2]

Quins són els obstacles amb què es topa la gent a l'hora d'aparellar-se? En comparació amb altres països europeus, Espanya destaca pel fet que els esdeveniments vitals de les persones tenen lloc més tard. La població espanyola s'independitza a edats molt tardanes, i també inicia les primeres relacions molt més tard que en altres països. [3] Això també ha canviat amb el pas del temps: el 1991, només el 21 % de les persones d'entre 30 i 34 anys vivia amb els pares, percentatge que va augmentar fins al 31 % el 2021. Emancipar-se és un fet important en la vida de les persones, ja que crea independència i pot contribuir al desenvolupament personal i a l'autorealització, un objectiu important que moltes persones voldrien assolir abans d'establir-se amb una parella.

Finalment, un canvi important ha sigut l'acceptació social del fet de tenir una relació amb algú del mateix sexe o gènere. Des del 2005, a Espanya les persones que integren les anomenades parelles del mateix sexe poden casar-se i també adoptar criatures. Això ha anat acompanyat d'un augment considerable del nombre de persones que tenen una parella del mateix sexe, que ha passat del 0,1 % de les persones de 30 a 34 anys el 1991 a l'1,5 % el 2021. Per tant, encara que les parelles es formin més tard —i això s'explica, en part, per les limitacions vinculades a les dificultats a l'hora d'emancipar-se— observem un augment de la diversitat, fet que indica que també hi ha grups en la societat per als quals ha estat més accessible aparellar-se segons els seus desitjos.

Els nivells de fecunditat, persistentment baixos a Espanya

La fecunditat és molt baixa a Espanya des de fa més de 35 anys, amb taxes que oscil·len entre 1,1 i 1,5 fills per dona. Sembla que hi va haver una certa recuperació durant el boom econòmic dels anys 2000, amb un augment de la taxa de fecunditat, que va passar d'1,13 el 1998 a 1,45 el 2008. Tot i això, les taxes de fecunditat van tornar a caure a nivells molt baixos durant i després de la crisi financera de 2008. Això suggereix que les condicions econòmiques sí que influeixen en les possibilitats de les persones de complir els seus desitjos de tenir fills, com també han demostrat nombrosos estudis d'altres països. [4] Amb tot, a mesura que l'economia es recuperava, a Espanya les taxes de fecunditat van continuar baixant. Això vol dir que una economia forta no és condició suficient per a unes taxes de fecunditat elevades.

Una possibilitat és que les preferències estiguin canviant i que augmenti el nombre de

persones que no volen tenir fills o que volen tenir-ne pocs. Tot i això, una enquesta feta fa poc temps a Espanya va posar de manifest que la majoria dels espanyols desitja tenir fills; el percentatge de persones que no volen tenir-ne se situa per sota del 10 % de la població. El fet que a Espanya al voltant d'una quarta part de la població acabi sense descendència significa que hi ha una gran bretxa entre els desitjos de les persones i el seu assoliment: la gent té impediments a l'hora de tenir fills.

Quins són aquests impediments? En una enquesta recent, es va preguntar a una mostra representativa de la població espanyola per què creien que no tenien els fills que els hauria agradat tenir. [5] [6] Una gran part va indicar raons econòmiques, però també raons relacionades amb la dificultat de compaginar la vida laboral i familiar. Sovint les persones enquestades consideraven que aquestes raons havien impedit tenir un segon o un tercer fill. Un altre motiu important, que ha rebut menys atenció, és que les persones no havien trobat la parella adequada. Aquesta era una raó important per no tenir fills o per tenir-los més tard del que haurien volgut, fet que deixa poc marge per tenir un segon o un tercer fill. Per acabar, els enquestats també van assenyalar que els motius de salut influeixen sobretot a edats més avançades. Per tant, proporcionar seguretat econòmica i facilitar que les persones s'aparellin, per exemple, fomentant l'emancipació dels joves, són opcions que podrien reduir la bretxa entre el nombre de fills desitjats i els baixos nivells de fecunditat real.

Una altra conclusió d'aquests resultats és que la gent vol que es compleixin certes condicions abans de tenir fills. De fet, podria ser que aquestes condicions s'hagin ampliat amb el temps i s'hagin tornat més difícils de complir. Des d'aquesta perspectiva, és important facilitar que les persones tinguin fills de la manera i en els contextos que més s'ajustin als seus desitjos i exigències. N'és un clar exemple el fet de tenir fills en el si d'una parella del mateix sexe. La recerca ha demostrat que la majoria dels membres d'una parella del mateix sexe volen tenir fills, però molt pocs aconsegueixen ser pares. [7] Com es podria reduir aquesta bretxa entre els desitjos i la realitat?

La figura 2 mostra com ha augmentat a Espanya el percentatge de nadons que viuen amb dues mares o dos pares. Les tendències observades estan estretament relacionades amb l'accés a la reproducció assistida que les dones amb parelles del mateix sexe van tenir a través del sistema sanitari públic. Fins al 2013, les tècniques de reproducció assistida, com ara la fecundació in vitro, estaven disponibles per a les dones a través del sistema públic independentment de si tenien parella i de si aquesta era del mateix sexe. Per tant, l'augment de les parelles del mateix sexe que han tingut fills entre el 2001 i el 2011 està en consonància amb l'expectativa que l'augment de les relacions entre persones del mateix sexe donés lloc a més progenitors del mateix sexe amb el pas del temps. Tot i això, el 2013, el Govern espanyol d'aleshores va excloure les dones solteres i les parelles del mateix sexe de l'accés a la reproducció assistida a través de la sanitat pública. Això és visible en la disminució del nombre de nadons que viuen amb dues mares o dos pares, com mostra la figura 2, durant el 2014 i el 2015. Moltes comunitats autònomes van restablir aquest accés els anys següents, fins que en els darrers anys s'ha restablert a tot Espanya, fet que coincideix amb l'augment de nadons que viuen amb dos progenitors del mateix sexe durant el període 2016-2021.

Aquesta observació demostra que la política té un rol important a l'hora d'adaptar-se a un context en transformació i reflexionar sobre com donar suport a les persones que tenen el desig de tenir fills, però que poden topar-se amb impediments. Aquestes dificultats que es podrien resoldre d'una manera relativament fàcil si s'adapten les polítiques públiques a una societat canviant.

El context canviant de les famílies amb infants

Una altra perspectiva del canvi familiar és observar com ha canviat la composició de les famílies amb fills al llarg del temps. La figura 3 mostra amb qui vivien els infants de 0 a 10 anys l'any 2021. Tot i els nivells creixents de divorcis, veiem que la majoria dels infants viuen amb dos progenitors. Tres de cada quatre infants viuen amb dos progenitors i cap altre adult a casa. Un altre 14 % viu amb dos progenitors i altres adults, com els avis o les noves parelles dels progenitors. El 7 % viu amb una mare o un pare solter, i al voltant del 5 % viu amb un sol progenitor, però també amb els seus avis o altres adults.

Centrem-nos en el nombre d'infants que viuen amb un sol progenitor. La figura 4 mostra com el percentatge d'infants de 0 a 10 anys que viuen amb un sol progenitor va augmentar del 7 % el 1991 al 13 % el 2021. Una observació interessant és que aquest percentatge ha anat disminuint lentament des del 2011. Això no es deu al fet que la gent se separi menys, sinó que en les cohorts recents és més probable que les persones trobin una nova parella després de separar-se. [8] Les noves parelles poden aportar recursos econòmics a les llars, cosa que és important, ja que les llars monoparentals solen tenir dificultats econòmiques. En general, la gent prefereix tenir parella, fins i tot després d'haver-se separat. Per tant, el fet que cada cop sigui més freqüent tornar a tenir-ne després de separar-se és un indici que, en alguns àmbits, els impediments per aparellar-se han disminuït. En altres paraules, tornar a tenir una parella després d'una separació és un altre exemple de com les famílies estan canviant i s'estan adaptant a trajectòries familiars que divergeixen d'una única trajectòria normativa de matrimoni per a tota la vida.

Conclusió

A Espanya s'han produït canvis importants en la composició de les famílies. Què ens diu això sobre les possibilitats que tenen les persones de seguir les trajectòries vitals que voldrien? D'una banda, queda clar que actualment hi ha més llibertat per estar amb les parelles que vulguem i tenir fills amb qui ho desitgem. Per exemple, ara és possible casar-se amb una parella del mateix sexe i tenir fills junts en el si d'aquestes relacions, mentre que això no era possible fins fa dues dècades, i continua sent impossible a molts països del món. A més, veiem que cada cop és més factible i comú tornar a tenir parella després de trencar una relació.

D'altra banda, també queda clar que hi ha impediments importants per formar una família.

Els espanyols s'emancipen molt tard, tant en comparació amb èpoques passades com si ho comparem amb altres països, cosa que retarda el fet de trobar parella i tenir fills. Alhora, moltes persones afirmen que tenen menys fills dels que desitjarien, sovint perquè no han trobat la parella adequada, no han tingut les condicions econòmiques necessàries o han cregut que hi hauria massa impediments per compaginar la vida laboral i familiar un cop fossin pares.

D'aquestes tendències i del debat sobre les famílies a Espanya se'n desprèn que, efectivament, els sospitosos habituals que impedeixen a les persones seguir les trajectòries familiars desitjades sí que tenen importància: l'estabilitat econòmica i les possibilitats de conciliar la vida laboral i familiar. La població s'emancipa tard, i això està relacionat, probablement, amb la dificultat d'assolir la independència econòmica. A més, les persones afirmen que perceben les limitacions econòmiques i la dificultat per conciliar la vida laboral i familiar com a raons importants per no tenir fills.

Tanmateix, també veiem que sorgeixen noves tendències importants. El fet de trobar o no parella sembla que juga un paper clau en els desitjos insatisfets de tenir fills, cosa que planteja la qüestió de com podem facilitar que les persones s'aparellin en el moment en què volen fer-ho. Les tendències que hem analitzat en aquest article —la formació en augment de noves parelles després de les separacions o el creixement de les parelles del mateix sexe que tenen fills— indiquen alguns moviments cap a una visió de "més família", i suggereixen que donar suport a les persones perquè trobin parella i tinguin fills en la configuració i en els contextos que desitgen pot ser una manera de reduir la bretxa entre els desitjos i la realitat en l'àmbit de la fecunditat a Espanya.

REFERÈNCIES

1 — Per calcular les xifres d'aquest article, hem utilitzat les dades de l'ECEPOV, l'Enquesta de característiques essencials de la població i els habitatges de l'INE. Es tracta d'una enquesta a l'1 % de la població que acompanya i complementa el cens del 2021, per tal que sigui més directament comparable amb el cens del 1991. El cens del 2021 es va fer a partir de dades administratives i no amb una enquesta a la població. L'enquesta, doncs, proporciona informació no disponible als registres administratius per poder donar continuïtat a les sèries censals existents fins ara.

2 — Nishikido, M.; Cui, Q.; Esteve, A. (2022). "Partnership Dynamics and the Fertility Gap Between Sweden and Spain". *Genus*, núm. 78 (1), p. 26.

3 — Ayllón, S. (2015). "Youth Poverty, Employment, and Leaving the Parental Home in Europe". *Review of Income and Wealth*, núm. 61 (4), p. 651-676.

4 — Comolli, C. L. (2017). "The Fertility Response to the Great Recession in Europe and the United States: Structural Economic Conditions and Perceived Economic Uncertainty". *Demographic Research*, núm. 36, p. 1549-1600.

5 — Esteve, A.; Treviño, R. (2019). “The Main Whys and Wherefores of Childlessness in Spain”. *Perspectives Demogràfiques*, núm. 15, p. 1-4.
6 — Lozano, M.; Esteve, A.; Boertien, D.; Mogi, R.; Cui, Q. (2024). “Lowest Low Fertility in Spain: Insights from the 2018 Spanish Fertility Survey”. *Demographic Research*, núm. 51, p. 625-636.
7 — Boertien, D.; Cortina, C.; Lorano, M. (2024). “Pathways and obstacles to parenthood among women in same-sex couples in Spain”. *Demographic Research*, vol. 50(35), p. 1039-1070. Max Planck Institute for Demographic Research.
8 — Nishikido, M. *(2023). “Partnership Dynamics in Contemporary Spain”.* Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible en línia.

Diederik Boertien
Diederik Boertien és demògraf i sociòleg. És doctor en Ciències Polítiques i Socials per la Universitat Pompeu Fabra i dirigeix la unitat de Famílies, Canvi Social i Desigualtat al Centre d’Estudis Demogràfics (CED). La seva recerca se centra en les relacions familiars i la desigualtat social. Algunes de les preguntes que guien la seva recerca són: per què les persones amb més nivell educatiu i més recursos econòmics se separen menys que les més desfavorides? Com afecten les dinàmiques familiars a la riquesa individual, la desigualtat d’ingressos i la desigualtat patrimonial? Com influeix l’orientació sexual en les oportunitats socioeconòmiques i la vida familiar? Els seus projectes han estat finançats pel Consell Europeu de Recerca (ERC), la Generalitat de Catalunya, el Ministeri d’Educació espanyol i la Fundació "la Caixa". Els seus treballs s’han publicat en revistes com *Demography, European Sociological Review*, PNAS i Social Forces. Actualment és investigador principal dels projectes *Sexual Minorities and Inequality of Opportunity* i *Increasing Wealth Inequality in Spain: Who is falling behind and why?* Abans d’incorporar-se al Centre d’Estudis Demogràfics, va formar part de l’European University Institute (EUI).